

THE LEGITIMACY OF THE PROCESS OF REHABILITATION OF THE PERPETRATORS OF HOMICIDES

ZASADNOŚĆ PROCESU RESOCJALIZACJI SPRAWCÓW ZABÓJSTW

Joanna Waszczuk^{1,A,C-F}, Magdalena Trzeciak^{1,B-F}

¹ Department of Pedagogy, John Paul II University in Białą Podlaska, Poland

¹ Zakład pedagogiki, Akademia Białska im. Jana Pawła II, Polska

Waszczuk, J., Trzeciak, M., (2023), The legitimacy of the process of rehabilitation of the perpetrators of homicides / Zasadność procesu resocjalizacji sprawców zabójstw, Social Dissertations / Rozprawy Społeczne, 17, 54-75, <https://doi.org/10.29316/rs/163210>

Authors' contribution /
Wkład autorów:
A. Study design /
Zaplanowanie badań
B. Data collection /
Zebranie danych
C. Data analysis /
Dane – analiza i statystyki
D. Data interpretation /
Interpretacja danych
E. Preparation of manuscript /
Przygotowanie artykułu
F. Literature analysis /
Wyszukiwanie i analiza
literatury
G. Funds collection /
Zebranie funduszy

Tables / Tabele: 0

Figures / Ryciny: 12

References / Literatura: 22

Submitted / Otrzymano:
08.08.2022

Accepted / Zaakceptowano:
12.04.2023

Summary: The article concerns the legitimacy of the perpetrators of homicides in the opinion of people aged 18-30 and over 60.

Material and methods: The research used the method of a diagnostic survey with the questionnaire technique. The respondents were a group of 188 people.

Results: People who commit revenge killings are perceived better than those who commit sexual or profit killings. The respondents do not believe in the change of behavior or in the process of rehabilitation of such a person. Respondents aged 60 and over were much less likely to choose the punishment of litter, and were more inclined to lighter sentences.

Conclusions: Respondents do not believe in a positive change in the killer's behavior. Regardless of their relationship, if an individual commits a homicide, they will be treated similarly. Murder for sexual gain was the most severely viewed. The younger generation is more in favor of the death penalty than the elderly.

Keywords: stigmatization, minors, social maladjustment, rehabilitation process, perpetrators of homicides

Streszczenie: Artykuł dotyczy zasadności resocjalizacji sprawców zabójstw w opinii osób w wieku 18-30 lat i powyżej 60 roku życia.

Materiał i metody: W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z techniką ankiety. Badania przeprowadzono od stycznia do kwietnia 2022 r. na terenie powiatu białskiego. Respondentami była grupa licząca 188 osób.

Wyniki: Osoby, które dopuściły się zabójstwa z zemsty za wyrządzone krzywdy są postrzegane lepiej niż osoby, które dopuściły się zabójstwa z motywów seksualnych, czy z zysku. Ankietowani nie wierzą w zmianę zachowania, ani w proces resocjalizacji takiej osoby. Respondenci w wieku 60 lat i więcej znacznie rzadziej wybierali karę śmierci i bardziej skłaniali się ku łagodniejszym wyrokom, niż osoby młode.

Wnioski: Respondenci nie wierzą w pozytywną zmianę zachowania zabójcy. Bez względu na spokrewnienie, jeżeli jednostka dopuści się zabójstwa, będzie traktowana podobnie. Najsurowiej postrzegany był motyw zabójstwa z korzyści seksualnych. Młode pokolenie częściej opowiada się za karą śmierci, niż osoby starsze.

Słowa kluczowe: stygmatyzacja, nieletni, nieprzystosowanie społeczne, proces resocjalizacji, sprawcy zabójstw

Address for correspondence: Joanna Waszczuk, Department of Pedagogy, John Paul II University, Sidorska 95/97 Poland; email: awaszczuk@op.pl, ORCID: 0000-0001-8823-7691

Copyright by: John Paul II University, Poland, Joanna Waszczuk, Magdalena Trzeciak

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives 4.0

International (CC BY-NC-ND 4.0). License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Introduccion

The process of social rehabilitation is designed for and addressed to socially maladjusted individuals. Working with perpetrators can be difficult because social rehabilitation is delivered in the conditions of imprisonment, and can be particularly burdensome if it involves homicide perpetrators. The society is generally divided into those who have a negative opinion about the rehabilitation process of homicide perpetrators and those who believe it can bring some positive outcomes. This study was designed to examine the opinions of the residents of the Biała Podlaskie district on the legitimacy of social rehabilitation of homicide perpetrators. Respondents were asked whether the perpetrators of homicides should be socially rehabilitated and given a chance to expiate their crimes, or should they be condemned and devoid of such an opportunity. It was demonstrated that the people participating in the study mostly did not believe that social rehabilitation can bring any positive change in the behavior of homicide perpetrators. It was also found that the attitude towards an individual who committed a homicide is independent of the degree of kinship. Also, the younger generation proved to be much more in favor of more severe forms of punishment than the older respondents.

Social rehabilitation of homicide perpetrators

Social rehabilitation is a complex process involving the acquisition of cultural models, compliance with social standards and eliminating undesirable behavior. Social rehabilitation is designed for socially maladjusted people who, as a result of internal disorders or unfavorable environmental conditions, are diagnosed with persistent (repeated) behavioral disorders (Pytka, 2005). The problem of social maladjustment often concerns minors. Manifestations of demoralization of minors include "in particular, violation of the rules of social coexistence, committing a criminal act, systematic evasion of compulsory schooling or vocational training, use of alcohol or other means to intoxicate oneself, to cultivate prostitution, vagrancy, participation in criminal groups (Act of 26 October 1982 on juvenile delinquency proceedings).

Wstęp

Procesowi resocjalizacji poddawane są osoby nieprzystosowane społecznie. Praca z osobą osadzoną w zakładzie karnym jest trudna, ponieważ odbywa się w nienaturalnych dla człowieka warunkach, tym bardziej jest dotkliwa, gdy dotyczy sprawców zabójstw. Społeczeństwo dzieli się na tych, którzy negatywnie patrzą na proces resocjalizacji sprawców zabójstw oraz na tych, którzy w proces resocjalizacji wierzą. Badania miały na celu ukazanie opinii mieszkańców powiatu białskiego na temat zasadności resocjalizacji sprawców zabójstw. Czy powinno się ich resocjalizować i dać szansę na poprawę zachowania, czy potępić nie dając tej szansy. Jak pokazały wyniki badań, osoby biorące udział w badaniu raczej nie wierzą w pozytywną zmianę zachowania sprawców zabójstw dzięki procesowi resocjalizacji. Bez względu na spokrewnienie, jeżeli jednostka dopuści się zabójstwa, będzie traktowana podobnie. Młode pokolenie znacznie częściej opowiada się za surowszymi formami kar niż osoby starsze.

Resocjalizacja sprawców zabójstw

Resocjalizacja jest procesem złożonym, polegającym na przyswajaniu wzorów kulturowych, norm społecznych oraz eliminowaniu zachowań niepożądanych. Resocjalizacji poddawane są osoby nieprzystosowane społecznie, u których na skutek zaburzeń wewnętrznych lub niekorzystnych warunków środowiskowych występują utrwalone (powtarzające się) zaburzenia w zachowaniu (Pytka, 2005). Problem nieprzystosowania społecznego dotyczy w wielu przypadkach nieletnich. Przejawy demoralizacji osób nieletnich to „w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnianie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych” (Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich).

Failure to take preventive and supportive measures can aggravate the process of demoralization, specifically of young individuals, and may lead to the commitment of a homicide. According to Article 10 § 1 of the Polish Criminal Code, whoever commits a homicide after having attained the age of 17 years shall be liable under the provisions of this Code. The only exception are juveniles, who, if they committed a homicide after attaining the age of 15 years, may be liable under the provisions specified in this Code, if the circumstances of the case and the mental state of development of the perpetrator, his characteristics and personal situation warrant it, and especially when previously applied educational or corrective measures have proved ineffective (The Penal Code Act of 6 June 1997). Polish law offers a perpetrator of a homicide a chance to improve their behavior through social rehabilitation, with a particular focus on minor perpetrators. According to Art. 54 § 1 of the Penal Code, in imposing a penalty on a minor or a juvenile, the court shall first and foremost aim to educate the perpetrator (Act of 6 June 1997, Penal Code).

The Polish law captures the belief that the behavior of perpetrators can be changed and that the social rehabilitation process can be effective. Social rehabilitation activities directed at perpetrators of a homicide are based on Article 148 of the Penal Code, reading that whoever kills a human being, shall be subject to the penalty of the deprivation of liberty for a minimum term of 8 years, the penalty of deprivation of liberty for 25 years (...). According to Article 148 Clause 4, whoever kills a person due to the influence of an intense emotion justified by the circumstances shall be subject to the penalty of the deprivation of liberty for a term of between 1 and 10 years (Act of 6 June 1997, Penal Code). The new Penal Code of 1997 abolished capital punishment, even for crime against life, or a homicide. According to Polish law, everyone has the right to life and people who commit homicide should not be sentenced to death. In the Polish criminal law, a homicide is considered to be an act committed intentionally, resulting in the deprivation of life. Homicide is a crime and by definition it is committed intentionally. The term "homicide" should not be confused with unintentional manslaughter, which, pursuant to Art. 155 of the Penal Code, is a different type of crime, determined on the basis of the criteria of unintentional guilt (Okulski, 2008).

Brak podjęcia działań profilaktycznych, pomocowych może pogłębić proces demoralizacji, szczególnie młodego człowieka i doprowadzić do wystąpienia zabójstwa. Zgodnie z art. 10 § 1 polskiego Kodeksu karnego odpowiedzialność za czyn jakim jest zabójstwo posiadają osoby po ukończeniu 17 roku życia. Wyjątkiem są osoby nieletnie, które ukończyły 15 rok życia, dopuściły się czynu zabójstwa i mogą „odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne” (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny).

Tak, więc polskie prawo daje szansę na poprawę zachowania sprawcy zabójstwa poprzez resocjalizację, szczególnie, kiedy sprawcą jest osoba nieletnia. Art. 54 § 1 Kodeksu karnego mówi, iż wymierzając karę nieletniemu albo młodocianemu, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny). Z powyższego wynika, że polskie prawo wierzy w zmianę zachowania i sposobu postępowania oraz wierzy w skuteczność procesu resocjalizacji. Oddziaływania resocjalizacyjne wobec sprawców zabójstw opierają się na art. 148 Kodeksu karnego, w którym czytamy, kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawienia wolności (...). Natomiast § 4 przywołanego artykułu mówi, kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny). Warto zauważyć, że po uchwaleniu w Polsce nowego Kodeksu karnego z 1997 roku nie jest przewidziane wykonywanie kary śmierci nawet za przestępstwo przeciwko życiu jakim jest zabójstwo. Według polskiego prawa, każdy ma prawo do życia i nie należy potępiać osób dopuszczających się zabójstwa skazując ich na karę śmierci. W polskim prawie karnym pojęcie zabójstwa jest uznawane za czyn dokonany umyślnie, którego skutkiem jest pozbawienie życia. Zabójstwo jawi się, jako zbrodnia, a tę można popełnić wyłącznie umyślnie. Nazwy „zabójstwo” nie należy łączyć z nieumyślnym spowodowaniem śmierci, które w myśl Art. 155 Kodeksu karnego jest odrębnym typem przestępstwa, ustalonym na podstawie kryteriów winy nieumyślnej (Okulski, 2008).

People who have committed homicide face stigmatization and categorization. Stigmatization is most often manifested as a fixed reaction to criminal acts committed in the past and expressing doubt as to the effectiveness of social rehabilitation, or even in the belief that former convicts have been exposed to more criminal role models in a social rehabilitation facility (Urban, 2007). Simply put, stigmatization means judging other people in a negative way. People can be stigmatized for disability, religion, skin color, visible defects in appearance, poverty, homelessness or obesity. Those who have committed crimes and violated the law apparently account for the biggest share of people experiencing various types of social stigma. Stigmatizing people who have committed a homicide is not entirely unfounded because a homicide violates the fundamental right to life. No one should bring justice through homicide. If an offender expresses a true desire to change and acquire a new identity in the process of social rehabilitation, stigmatization can significantly hinder or even prevent the re-adaptation process. The stigmatized person can identify themselves with what other people say about them, behave in a way that is expected of them, instead of focusing on what has already been worked out. It is often the case that third parties find it difficult to change the perception of an offender who became socially rehabilitated, who is ready to return to the society, because it is commonly believed that a person who committed a crime will always remain a deviant. Although people who are stigmatized want to once again become members of a society and to belong to it, instead they isolate themselves and feel excluded. Social re-adaptation is defined as making an individual ready to lead an independent and active life, understood as the ability to fulfil social roles related to basic spheres of life and human existence (Olszewska, 2012). The process of de-stigmatization as described by M. Konopczyński is essentially a process of erasing a deviant identity and transforming it to become compliant with the prevailing socially acceptable standards (Konopczyński, 2014).

People who have committed homicide often feel rejected and not accepted, which makes it even more difficult to obliterate their deviant identity. Being told over and over that you are a murderer makes the de-stigmatization process even more difficult. The society in fact crosses out a human as a whole instead of their deeds. People who are close to a perpetrator often do not believe

Funkcjonowanie społeczne osób, które dopuściły się zabójstwa, obarczone jest stygmatyzacją, naznaczeniem, nadaniem etykiety. Napiętnowanie przejawia się najczęściej w postaci utrwalonej reakcji na popełnione wcześniej czyny przestępcze oraz w reakcji wyrażającej wątpliwość, co do skuteczności dokonanej resocjalizacji, bądź wręcz przekonanie o nabyciu przez byłych skazanych dalszych doświadczeń przestępczych w placówce resocjalizacyjnej (Urban, 2007). Najprościej ujmując pojawiające się zjawisko stygmatyzacji oznacza ocenianie w negatywny sposób innych ludzi. Napiętnowanym można zostać np. z powodu niepełnosprawności, wyznania, koloru skóry, widocznych defektów w wyglądzie, ubóstwa, bezdomności czy otyłości. Wydaje się, że najwięcej osób doświadczających różnego rodzaju napiętnowania społecznego zauważa się wśród tych, którzy dopuścili się przestępstwa zbrodni i mieli konflikty z prawem. Stygmatyzowanie osób, które popełniły zabójstwo choćby jednej osoby nie jest bezpodstawne, ponieważ narusza podstawowe prawo jakim jest prawo do życia. Nikt nie powinien sam wymierzać sprawiedliwości innym poprzez zabójstwo. Gdy w procesie resocjalizacji przestępca widoczna jest chęć zmiany i porzucenia dawnej tożsamości, stygmatyzacja może znacznie utrudnić lub też uniemożliwić ponowny proces re-adaptacji w społeczeństwie, ponieważ jednostka może utożsamiać się z tym, co słyszy od innych, zachowywać się tak jak ją opisują, zamiast skupić się na tym, co już zostało wypracowane. W wielu przypadkach osobom trzecim trudno jest zmienić postrzeganie przestępcy jako osoby zresocjalizowanej, przystosowanej do życia w społeczeństwie, ponieważ uważają, że osoba, która popełniła przestępstwo już na zawsze pozostanie dewiantem. Choć osoby dotknięte stygmatyzacją bardzo chciałyby ponownie zaistnieć w społeczeństwie, przynależać do niego, zamiast tego izolują się i czują się wykluczone. Readaptacja społeczna rozumiana jest jako ponowne przystosowanie się jednostki do samodzielnego i czynnego życia, wyrażającego się w realizacji ról społecznych, dotyczących podstawowych sfer i ludzkiej egzystencji (Olszewska, 2012). Również opisywany przez M. Konopczyńskiego proces destygmatyzacji jest w swojej istocie procesem kasowania tożsamości dewiacyjnej i przekształcania jej wymiarów w dominujące parametry akceptowane społecznie (Konopczyński, 2014).

Osoby, które dopuściły się zabójstwa często czują się odrzucone, nieakceptowane, przez co

in the process of their social rehabilitation in prison; on the contrary, there is a common belief that being among other recidivists contributes to the deepening of deviant behaviors and aggravates the process of prisonization. It is important to effectively rehabilitate convicts to avoid exacerbating deviant behavior. Social rehabilitation is a form of socialization and means "assimilating various cultural and social patterns and values that speak to and affect a person to the extent determined by the dynamics and the level of their development and the nature of the surrounding environment" (Kuć, 2013).

The ultimate goal of social rehabilitation is to eliminate undesirable behavior. Social rehabilitation is also referred to as a specific process of upbringing. "This type of definition of social rehabilitation is based on the works of Cz. Chapa. The author explained that the purpose of upbringing is to initiate, direct, correct, and maintain a specific process of socialization (Czapów, 1998). As a result of these activities, a person is made ready to take part in specific social interactions" (Kuć, 2013).

Penitentiary social rehabilitation is one of the forms of social rehabilitation. It is defined as a method of exerting a penitentiary impact to change prisoner's personality, and as a result of this corrective impact, desired changes are incorporated in the inmate's behavior (Machel, 1994). Each imprisoned individual has different life experiences, serves a sentence for committing various crimes, but also has different predispositions or personality. It is important to adapt social rehabilitation interactions individually to the needs of each perpetrator. S. Górski lists the main methods used in the process of social rehabilitation in prisons, including methods based on personal influence, methods of punishment and educational reward, or making aware of the consequences of specific behaviors (Górski, 1985).

Sport activities were also shown to improve behavior. "Physical activity used as a means of education visibly stimulates and improves the development dynamics, and indirectly shapes personality" (Konopczyński, 2006).

Therapy through music is another means that supports the process of rehabilitation. Music enriches the experiences and activates creative thinking. Another means to eliminate undesirable behavior are visual arts. Through artistic activities, people can express their emotions on a piece of

wyzbycie się tożsamości dewiacyjnej jest ogromnym wyzwaniem. Słuchanie bez ustanku, że jest się mordercą, nie ułatwia procesu destygmatyzacji. Społeczeństwo skreśla człowieka, a nie tak jak powinno, tylko jego czyn. Osoby z najbliższego otoczenia często nie wierzą w proces resocjalizacji w więzieniu, a wręcz przeciwnie, uważają, że przebywanie pośród innych recydywistów przyczynia się do pogłębienia zachowań dewiacyjnych i pogłębiania procesu prizonizacji. Aby nie doszło do pogłębienia zachowań dewiacyjnych ważna jest skuteczna resocjalizacja skazanych. Resocjalizacja jest formą procesu socjalizacji i oznacza „procesy przyswajania różnorodnych wzorów kulturowych i społecznych, wartości docierających i oddziałujących na człowieka w stopniu i zakresie wyznaczonym dynamiką i poziomem jego rozwoju oraz charakterem otoczenia, w którym tkwi ów człowiek” (Kuć, 2013).

Efektom resocjalizacji ma być wyeliminowanie zachowań niepożądanych. Resocjalizację określa się również jako specyficzny proces wychowania. „Ten rodzaj wyjaśnienia procesu resocjalizacji znalazł podstawy w pracach Cz. Czapowa. Według autora celem wychowania jest: inicjowanie, ukierunkowywanie, korygowanie, podtrzymywanie określonego procesu socjalizacji (Czapów, 1998). Wynikiem tych działań jest przygotowanie człowieka do uczestnictwa w określonych interakcjach społecznych” (Kuć, 2013).

Jedną z form resocjalizacji jest resocjalizacja penitencjarna. Należy przez nią rozumieć sposób oddziaływania penitencjarnego, za pomocą którego dokonują się określone zmiany w osobowości osadzonego, a w wyniku tego oddziaływania, głównie o charakterze korekcyjnym, osadzony uzyskuje pożądane zmiany w zachowaniu (Machel, 1994). Każda jednostka w zakładzie karnym ma inne doświadczenia życiowe, inny powód odsiadania wyroku, ale także inne predyspozycje czy cechy charakteru. Niezwykle ważne jest, aby dostosować oddziaływania resocjalizacyjne indywidualnie do potrzeb danej osoby. S. Górski do głównych metod wykorzystywanych w procesie resocjalizacji w zakładach karnych zalicza metodę opartą na wpływie osobistym, metodę karania i nagradzania wychowawczego, czy uświadamianie skutków zachowań (Górski, 1985).

Wpływ na poprawę zachowania ma również sport. „Ruch fizyczny, stosowany jako środek wychowawczy, jest znaczącym czynnikiem stymulującym i pobudzającym dynamikę rozwojową,

paper (Konopczyński, 2006). Professional work as well as teaching, social or cultural and educational activities are well known tools of social rehabilitation of convicts. Prisons run penitentiary programs featuring rehabilitative interactions with homicide offenders. These programs are based on the assumption that the process of rehabilitation can change inmate's behavior for the better. The programs and educators provide convicts with various opportunities in the hope that they will successfully undergo the process of social re-adaptation and become independent. Among the many rehabilitation programs applied to incarcerated homicide offenders, it is worth mentioning the Therapy of Sexual Offenders program designed for the social rehabilitation of sexual violence perpetrators. The overall goal of the program is to "reduce social victimization by minimizing the risk of recidivism among sex offenders that participate in the program" (Marczak, 2009).

Another program works with convicts classified as dangerous (Marczak, 2009, p. 255). The goal of the program is to teach convicts self-control and the ability to refrain from aggressive behavior, to relieve tensions, and to internalize higher values, i.e. conscience, tolerance, love (Marczak, 2009). Auto-aggressive and suicidal behavior are also sought to be prevented. The issues discussed are here featured in a social rehabilitation program aimed at preventing such tendencies, designed by M. Rapacz and M. Briske. The goal of the program is to reduce self-aggressive and aggressive behavior during imprisonment and in prison conditions, develop skills to avoid aggression and to learn to communicate with others in a non-aggressive manner (Marczak, 2009).

We also discuss a physical activity program designed by M. Kwiecień. It consists of 4 modules, with each module delivered a different season of the year. The spring module (March, April, May) includes table tennis, volleyball, board games. The summer module (June, July, August) includes badminton, table tennis, board games. The autumn module (September, October, November) includes volleyball, all-around, table tennis, board games. The winter module (December, January, February) includes table tennis and board games" (Marczak, 2009). The program is designed to develop positive attitudes, including pro-health approach, self-improvement through physical fitness, group integration, proper exercise, the ability to perform

a przez to kształtującym osobowość" (Konopczyński, 2006).

Kolejną metodą wspomagającą proces resocjalizacji jest terapia przez muzykę. Muzyka służy wzmocnieniu przeżyć oraz aktywizuje do kreatywnego myślenia. Plastyka także przyczynia się do wyeliminowania niechcianych zachowań. Działania plastyczne umożliwiają wyrażenie swoich emocji na przykład na kartce papieru (Konopczyński, 2006). Kolejnym oddziaływaniem resocjalizacyjnym jest zatrudnianie skazanych, nauczanie, działalność społeczna czy kulturalno – oświatowa. Projektując oddziaływania resocjalizacyjne wobec sprawców zabójstw zakłady karne realizują programy penitencjarne. Programy zakładają, iż proces resocjalizacji pozytywnie wpłynie na zmianę zachowania osadzonego. Autorzy programów oraz wychowawcy dają szansę skazanym, wierzą w ich readaptację społeczną oraz możliwość usamodzielnienia. Wśród wielu programów resocjalizacyjnych stosowanych wobec osadzonych sprawców zabójstw warto wskazać program terapii sprawców przestępstw seksualnych pt. „Terapia Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym”. Celem ogólnym programu jest „zmniejszenie stopnia wiktymizacji społecznej poprzez minimalizację ryzyka recydywy wśród uczestników programu – sprawców przestępstw seksualnych” (Marczak, 2009).

Kolejny program dotyczy pracy z osobami skazanymi, zakwalifikowanymi do kategorii niebezpiecznych (Marczak, 2009, s. 255). Celem programu jest samokontrola własnych zachowań oraz powstrzymanie się od zachowań agresywnych, umiejętność rozładowywania napięć oraz kształtowanie wartości wyższych tj. sumienia, tolerancji, miłości (Marczak, 2009).

Warto również zwrócić uwagę na zapobieganie zachowaniom autoagresywnym i suicydalnym. Omawiane kwestie ujmują program zapobiegający takim tendencjom, autorstwa M. Rapacz oraz M. Briske. Celem programu jest redukcja zachowań autoagresywnych i agresywnych w trakcie odbywania kary jak i w warunkach wolnościowych, kształtowanie umiejętności zastępowania agresji oraz opanowanie form nieagresywnego komunikowania się z innymi (Marczak, 2009).

Ostatnim omawianym programem jest program z zakresu kultury fizycznej, którego autorem jest M. Kwiecień. Program składa się z 4 modułów, realizowanych w poszczególnych porach roku. Moduł wiosenny (marzec, kwiecień, maj) obejmuje tenis stołowy, siatkówkę, gry planszowe. Moduł

various roles (referee, supporter, player), helping other people to exercise, fair play.

In a nutshell, these programs are based on the assumption that it is worth spending time and means to socially rehabilitate convicted persons, regardless of the crime they have committed. Everyone should be given the chance to improve their behavior so that they can return to the society. In this context, it is worth referring to the opinions of respondents about the validity of social rehabilitation of homicide perpetrators. The methodological assumptions underpinning the research conducted are described below.

Methodology of Research

The resocialization options for homicide perpetrators presented in the theoretical part was the starting point for designing a research project whose main purpose was to explore the opinion of the inhabitants of the Biała Podlaska district on the legitimacy of the resocialization process of homicide perpetrators. The main problem of the study was formulated based on our own diagnosis and practical experience: Should perpetrators of homicides be socially rehabilitated and given a chance to improve their behavior, or should they be condemned and devoid of such an opportunity. The main research problem was expanded into four questions:

1. Can a homicide perpetrator be changed through social rehabilitation?
2. Does age affect how a homicide perpetrator is perceived?
3. Does the perception of a homicide perpetrator differ depending on the motif for committing the crime?
4. Does being related to a perpetrator of a homicide result in a more lenient treatment and greater confidence in the social rehabilitation of such a person?

letni (czerwiec, lipiec, sierpień) obejmuje badminton, tenis stołowy, gry planszowe. Moduł jesienny (wrzesień, październik, listopad) obejmuje piłkę siatkową, wielobój, tenis stołowy, gry planszowe. Moduł zimowy (grudzień, styczeń, luty) obejmuje tenis stołowy, gry planszowe” (Marczak, 2009). Celem programu jest kształtowanie pozytywnych postaw w tym prozdrowotnych, samodoskonalenie sprawności fizycznej, integracja z grupą, poprawne wykonywanie ćwiczeń, umiejętność pełnienia różnych ról (sędziego, kibica, zawodnika), pomaganie w wykonywaniu ćwiczeń innym osobom, przestrzeganie zasad fair play.

Opisywane w skrócie programy wskazują, że warto poświęcić czas na resocjalizację osób skazanych bez względu na popełnione przestępstwo. Każdemu człowiekowi dają szansę na poprawę zachowania tak, aby mógł ponownie uczestniczyć w życiu społecznym. Wpisując się w powyższy nurt rozważań, warto odnieść się do opinii badanych osób na temat zasadności procesu resocjalizacji sprawców zabójstw. Założenia metodologiczne, stanowiące podstawę prowadzonych badań ujęto w dalszej części artykułu.

Metodyka badań

Nawiązując do przedstawionego w części teoretycznej opisu możliwości procesu resocjalizacji sprawców zabójstw opracowano projekt badań, którego głównym celem uczyniono ukazanie opinii mieszkańców powiatu bialskiego na temat zasadności procesu resocjalizacji sprawców zabójstw. Diagnoza i własne doświadczenia praktyczne pozwoliły na wyodrębnienie głównego problemu badań: Czy powinno się resocjalizować sprawców zabójstw i dać im szansę na poprawę zachowania, czy potępić nie dając tej szansy.

Problem główny uszczegółowiono w czterech pytaniach:

1. Czy poprzez resocjalizację istnieje szansa na zmianę funkcjonowania sprawcy zabójstwa?
2. Czy wiek ma wpływ na to jak postrzegany jest sprawca zabójstwa?
3. Czy w zależności od motywu popełnienia zabójstwa, sprawca zabójstwa jest postrzegany inaczej?
4. Czy spokrewnienie ze sprawcą zabójstwa wpływa na łagodniejsze traktowanie i większą wiarę w resocjalizację takiej osoby?

Badania sondażowe realizowano w okresie od stycznia do kwietnia 2022 r. na terenie powiatu bialskiego. Respondentami była grupa osób wieku

The surveys were carried out from January to April 2022 in the Biała Podlaska district. The respondents were either aged 18 to 30 years or 60+ years old. A total of 188 people (N = 188) participated in the study. 94 (50%) of the respondents were people aged 18 to 30, the other half (94) were 60+ years old.

An original research tool – a questionnaire – was used in this study. The tool was designed because there were no standardized tools to measure the research problem (Łobocki, 2000). To streamline the research process, the questionnaires were printed out and handed over to the respondents. Carrying out the research online would exclude some respondents, specifically those aged 60+, while the intention of the study was to incorporate respondents from various social backgrounds and in different financial situation. The results obtained were included in a statistical analysis.

Characteristics of the study sample

(45%) of the respondents were women aged 18-30 years. In contrast, women accounted for (24%) of respondents aged 60+. Only a small percentage of respondents aged 18-30 and 60+ years were men: (17%) and (14%), respectively. The data collected reveal that women are much more likely to participate in any research. Men accounted for (31%) of respondents in total.

The survey questionnaire also included a question about the place of residence. Most respondents resided in the Biała Podlaska district, and a large share of respondents in all age groups (35% in total) resided in Sławatycze. (26%) of respondents resided in Biała Podlaska. A small number (3%) of respondents resided in Terespol (3%) and (2%) Tuczn. (1%) of respondents resided in Międzyrzec Podlaski and (1%) Kodno.

Legitimacy of social rehabilitation of homicide perpetrators

The analysis of the collected data was based on two main groups of questions. Firstly, the respondents were asked how a perpetrator of a homicide would be perceived if he/she was a family member or a complete stranger to the respondent. Respondents were also asked how a perpetrator of a homicide should be punished

od 18 do 30 roku życia oraz osoby powyżej 60 roku życia. Łącznie w badaniu udział wzięło 188 osób (N = 188). Połowę, czyli 94 osoby (50%) badanej populacji stanowiły osoby w wieku od 18 do 30 roku życia, również osoby w wieku powyżej 60 lat stanowiły (50%) badanej populacji – 94 osoby. W badaniach zastosowano autorskie narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety. Wybór narzędzia podyktowany był brakiem standaryzowanych narzędzi do pomiaru omawianej problematyki (Łobocki, 2000). W celu sprawnej organizacji badań kwestionariusze ankiet wydrukowano i przekazano respondentom, ponieważ przeprowadzenie badań tylko w formie online wykluczałoby niektóre osoby, szczególnie starsze (powyżej 60 roku życia), a zamierzeniem badawczym było dotarcie do respondentów będących w odmiennej sytuacji materialnej i społecznej. Pozyskane w trakcie badań wyniki objęto analizą statystyczną.

Charakterystyka badanych osób

Prawie połowa badanych (45%) to kobiety w przedziale wiekowym od 18 do 30 roku życia. Natomiast kobiety powyżej 60 roku życia stanowiły (24%). Niewielki procent respondentów stanowili mężczyźni (17%) w wieku od 18 do 30 roku życia, (14%) w wieku powyżej 60 roku życia. Z zebranych danych wynika, że kobiety znacznie chętniej biorą udział w badaniach. Badani mężczyźni ogółem stanowili (31%).

Kwestionariusz ankiety zawierał również pytanie dotyczące miejsca zamieszkania respondentów. Badaniem był objęty powiat bialski, z czego dosyć dużą grupę respondentów z obu grup wiekowych łącznie (35%) stanowiły osoby z miejscowości Sławatycze. (26%) osób zamieszkuje w Białej Podlaskiej. Nieliczni (3%) podali za miejsce zamieszkania Terespol (3%) oraz (2%) Tuczn. (1%) stanowią osoby z Międzyrzecza Podlaskiego oraz (1%) z Kodnia.

Zasadność procesu resocjalizacji sprawców zabójstw

Analiza zgromadzonego materiału opierała się na dwóch głównych grupach pytań. Pierwsza odnosiła się do sposobu postrzegania sprawcy zabójstwa, gdyby był członkiem rodziny oraz gdyby był osobą kompletnie obcą dla respondenta. Pytania dotyczyły wymiaru kary dla sprawcy zabójstwa z uwzględnieniem różnych motywów

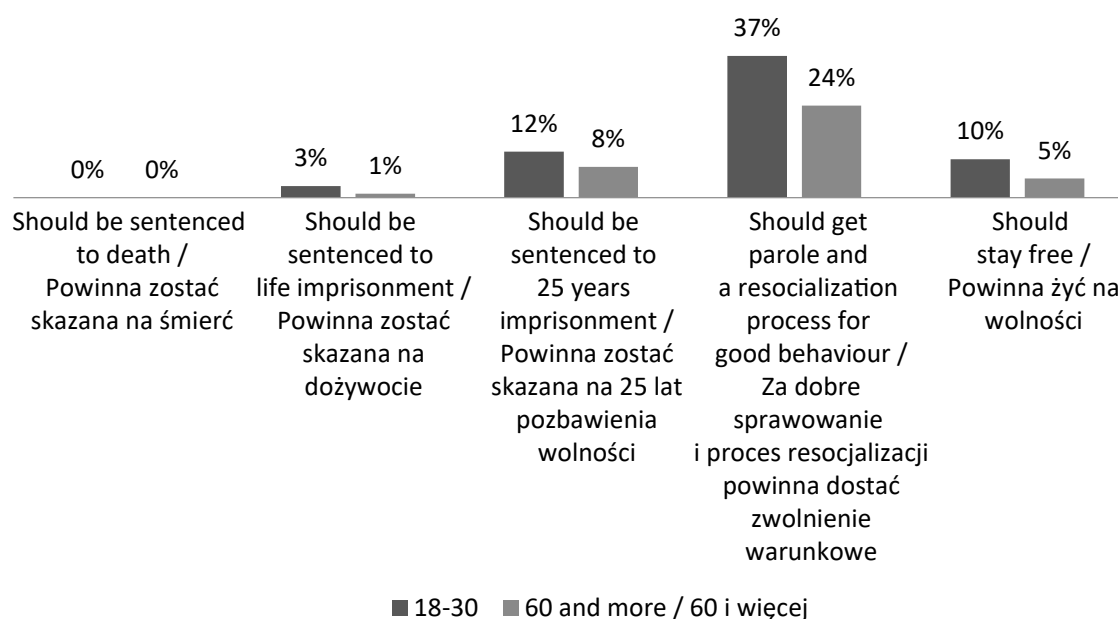
for a homicide perpetrated for different motifs (for revenge, for sexual reasons, for profit). Secondly, the respondents were asked whether the behavior of a perpetrator could be changed through social rehabilitation, also taking into account the different motifs. The responses are listed in the respective figures. The analysis of data is based on responses obtained from two groups of respondents aged 18-30 or 60+ years.

In the initial stage of the study, respondents were asked to determine the preferred penalty for a family member who perpetrated a revenge homicide. The responses are listed in Figure 1.

(zabójstwa z zemsty, z korzyści seksualnych, z zysku). Druga grupa obejmowała odpowiedzi na pytania, czy poprzez resocjalizację istniałaby szansa na trwałą zmianę w funkcjonowaniu sprawcy zabójstwa, także z uwzględnieniem wymienionych wcześniej motywów. Zebrane odpowiedzi umieszczono na wykresach. Analiza poniższych danych opiera się na odpowiedziach uzyskanych w obrębie dwóch grup respondentów, pierwszej będącej wieku 18-30 lat i drugiej powyżej 60 roku życia

W początkowym etapie badań poproszono respondentów o określenie wysokości kary, jaką powinna dostać osoba z ich rodziny, która dopuściła się zabójstwa z zemsty, ponieważ została skrzywdzona. Odpowiedzi umieszczono na wykresie 1.

Fig. 1. Penalty for a revenge homicide – the perpetrator as a family member
Wykres 1. Kara za zabójstwo z zemsty – sprawca jako członek mojej rodziny

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The vast majority of respondents from both age groups favored parole for good behavior (37% and 24%). Some respondents opted for a 25-year prison sentence (12% and 8%). (10% and 5%) of respondents aged 18-30 and 60+, respectively, believed that the perpetrator should not be imprisoned. A negligible proportion of respondents in the two age groups (3% and 1%, respectively) selected life imprisonment as a penalty for revenge homicide. None of the respondents opted for a death penalty. The analysis revealed that age

Zdecydowana większość badanych osób, z obu grup wiekowych, opowiedziała się za zwolnieniem warunkowym osadzonego dzięki dobremu sprawowaniu (37% i 24%). Podobnie respondenci wskazali na zasadność stosowania kary 25 lat pozbawienia wolności (12% i 8%). (10% i 5%) badanych z grupy wiekowej 18-30 lat i odpowiednio z grupy powyżej 60 roku życia, podało, iż osoba taka powinna żyć na wolności. Znikoma część badanych respondentów z dwóch grup wiekowych (3% i 1%) wskazała karę dożywotniego pozbawienia

was not a significant determinant of responses to this question.

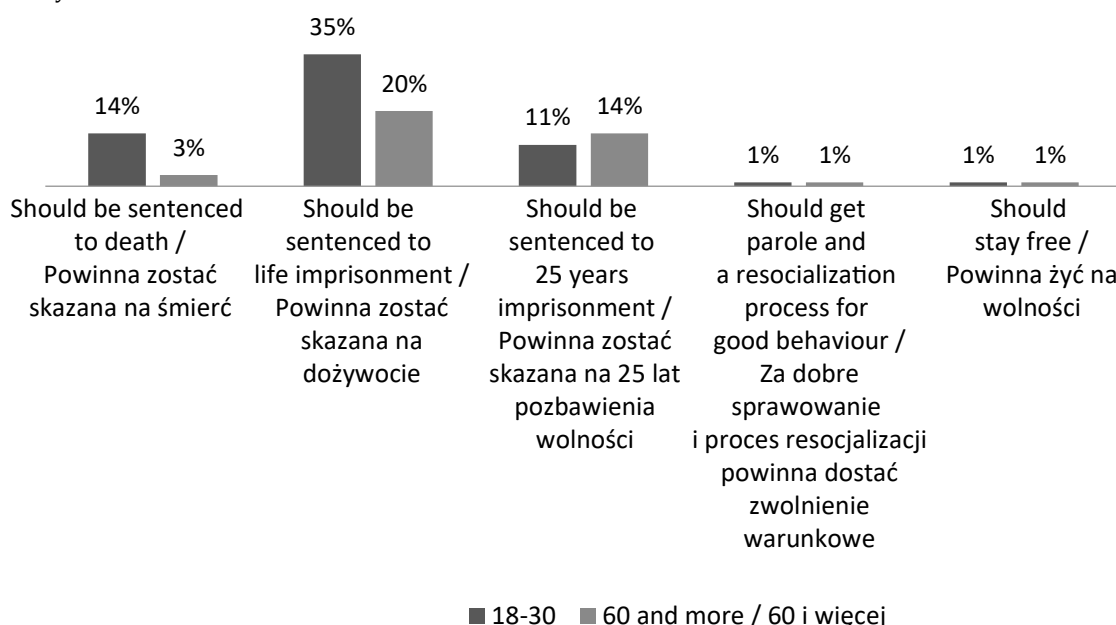
In the next question, respondents were asked to determine the best penalty for a member of their family who committed a homicide for sexual reasons, for pleasure, out of the desire to kill. The responses are listed in Figure 2.

wolności jako główną karę za zabójstwo z zemsty. Nikt z respondentów nie wskazał kary śmierci jako głównego sposobu resocjalizacji zabójcy. Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

W następnym pytaniu poproszono badanych o określenie kary dla członka swojej rodziny, która dopuściła się zabójstwa z korzyści seksualnych, dla przyjemności, ze względu na pragnienie zabijania. Zebrane odpowiedzi ilustruje wykres 2.

Fig. 2. Penalty for a homicide for sexual reasons, for pleasure, out of the desire to kill – the perpetrator as a family member

Wykres 2. Kara za zabójstwo z korzyści seksualnych, dla przyjemności, ze względu na pragnienie zabijania – sprawca jako członek mojej rodziny

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The respondents aged 18-30 and 60+ years of age believed that a perpetrator should be sentenced to life imprisonment (35% and 20%, respectively). The respondents had the most negative attitude to this type of homicide. However, the responses were notably different. Noteworthy, (14%) and only (3%) of respondents aged 18-30 years and 60+, respectively, believed that a person who commits a sexual homicide should be sentenced to death. (11%) and (14%) of respondents aged 18-30 years and 60+, respectively, opted for a sentence of 25 years in prison. The options of parole for good behavior and the rehabilitation process or release from prison were selected by only (1%) of respondents in each age group. The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

W ocenie badanych respondentów, należy zauważyć, że opowiadają się oni za karą dożywotniego pozbawienia wolności. Najwięcej odpowiedzi w obu grupach miała odpowiedź powinna zostać skazana na dożywocie (35% i 20%). Niewątpliwie jest to najbardziej surowo oceniany motyw zabójstwa. Natomiast różnica jest widoczna w kolejnych zaznaczanych odpowiedziach. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż niewielki procent osób w wieku 18-30 lat (14%) uważa, że osoba dopuszczająca się zabójstwa z motywów seksualnych powinna zostać skazana na śmierć, w przypadku osób powyżej 60 roku życia jest to tylko (3%) odpowiedzi. Za karą 25 lat pozbawienia wolności opowiedziało się (11%) osób od 18 do 30 roku życia oraz odpowiednio (14%) badanych powyżej 60 roku. Pozostałe odpowiedzi za dobre sprawowanie i proces

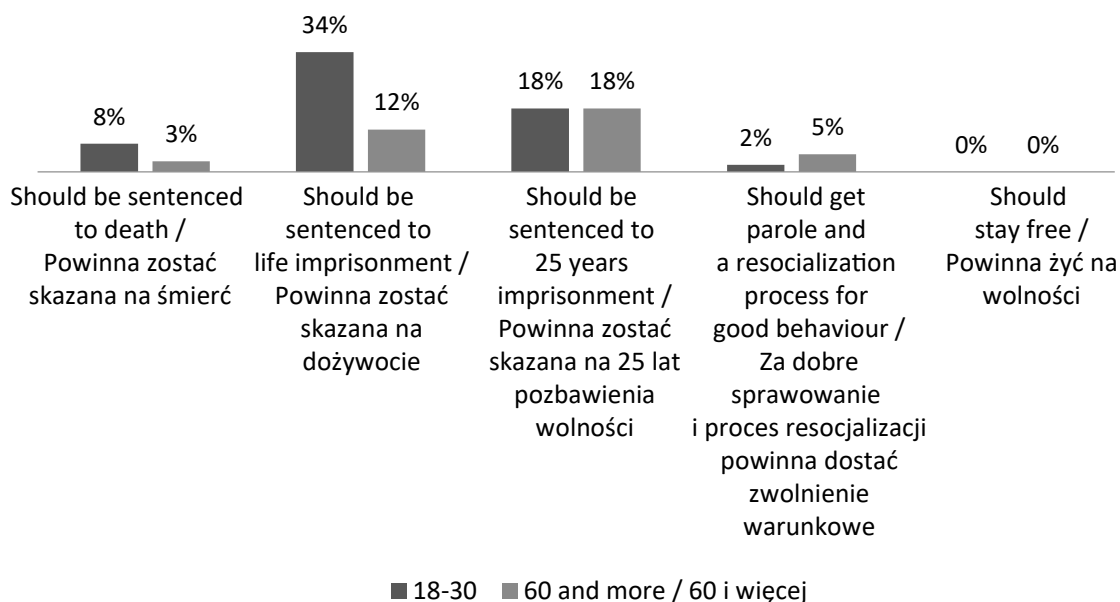
An intentional murder constitutes the most serious crime. A living person belongs to the society and contributes to its development, so it was important to explore respondents' opinions on how a perpetrator of a homicide for profit should be penalized. The responses are listed in Figure 3.

resocjalizacji powinna dostać zwolnienie warunkowe oraz powinna żyć na wolności uzyskały zaledwie (1%) odpowiedzi w każdej z grup. Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedzi badanych na powyższe zagadnienie.

Umyślne pozbawienie życia innego człowieka stanowi najpoważniejsze przestępstwo. Żyjąc, człowiek przynależy do społeczeństwa, staje się jego kapitałem i gwarantem rozwoju, dlatego ważnym było poznanie opinii respondentów na temat rodzaju kary za zabójstwo z chęci zysku. Uzyskane odpowiedzi ilustruje wykres 3.

Fig. 3. Penalty for a homicide for financial gain – the perpetrator as a family member

Wykres 3. Kara za zabójstwo z chęci zysku – sprawca jako członek mojej rodziny

* – significant difference at $p < 0.05$;

* – istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The analysis revealed that age was a significant determinant of responses to this question. Respondents aged 18-30 years were most likely to indicate life imprisonment (34%), while respondents aged 60+ were more likely to opt for 25 years in prison (18%). Among respondents aged 18-30 years, the second most likely answer was 25 years of imprisonment (18%), followed by death penalty (8%), and parole (2%) for good behavior and the process of resocialization. These responses are different from the results collected from respondents aged 60+, who most often selected life imprisonment (12%), parole (5%), and death penalty (3%). None of the respondents

Analiza wykazała istotny wpływ wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie. Osoby od 18 do 30 roku życia najliczniej wskazały karę dożywotniego pozbawienia wolności (34%), natomiast w przypadku osób powyżej 60 roku życia była to kara 25 lat pozbawienia wolności (18%). U osób w przedziale 18-30 lat kolejną najliczniej zaznaczaną odpowiedzią była kara 25 lat pozbawienia wolności (18%), kara śmierci (8%), a tylko (2%) zazaczyło odpowiedź za dobre sprawowanie i proces resocjalizacji powinien sprawca otrzymać zwolnienie warunkowe. Jak widać inaczej wygląda to w przypadku osób powyżej 60 roku życia, gdzie kolejną najczęściej zaznaczaną odpowiedzią była

believed that a perpetrator of a homicide for financial gain should be released from prison.

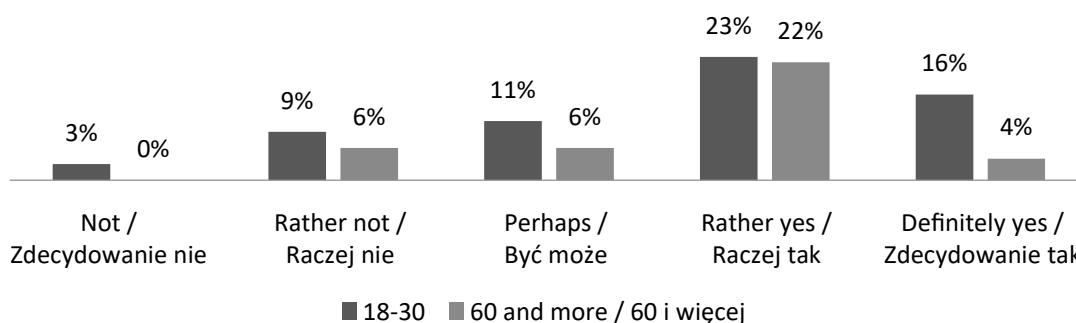
Respondents were also asked if they believed that, through the process of social rehabilitation, a person who committed a homicide can permanently change their behavior, depending on the homicide motif. The answers are listed in Figure 4.

kara dożywotniego pozbawienia wolności (12%), zwolnienie warunkowe (5%), kara śmierci (3%). Jak zatem pokazały wyniki, żadna z badanych osób nie opowiada się za tym, aby osoba, która zabiła z chęci zysku żyła na wolności.

Badane osoby poproszono również o określenie, czy w zależności od motywu zabójstwa poprzez proces resocjalizacji istnieje szansa na trwałą zmianę w zachowaniu osoby z ich rodziny, która dopuściła się zabójstwa. Zebrane odpowiedzi przedstawia wykres 4.

Fig. 4. Social rehabilitation of a perpetrator of a homicide for revenge – the perpetrator as a family member

Wykres 4. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z zemsty – sprawca jako członek mojej rodziny

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

Notably, in both age groups, a significant proportion of respondents mostly believed that the rehabilitation process would deliver a positive outcome in terms of the perpetrator's behavior (23% and 22%). (16%) and (4%) of respondents aged 18-30 and 60+, respectively, definitely believed in this process. (9%) of respondents aged 18-30 (6%) and 60+, respectively, mostly did not believe in a lasting change of behavior induced by social rehabilitation. (3%) of those aged 18-30 definitely did not believe that the behavior of a homicide perpetrator could be changed, while respondents aged 60+ definitely did not believe in a lasting change in the behavior of a homicide perpetrator through social rehabilitation. The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

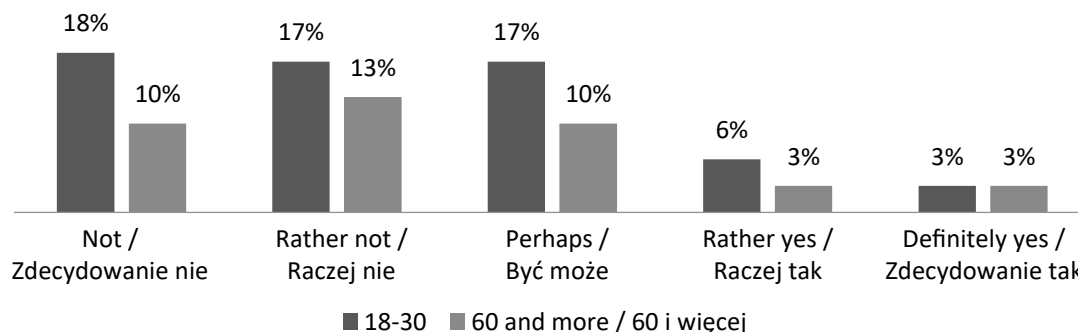
Another motive for perpetrating a homicide was for sexual reasons, pleasure, and out the desire to kill. The responses are listed in Figure 5.

W obu grupach wiekowych daje się zauważyć, że znaczna część badanych osób raczej wierzy, że proces resocjalizacyjny przyniesie pozytywne zmiany w zachowaniu osoby skazanej (23% i 22%). Zdecydowanie wierzy (16% z grupy 18-30 lat, tylko (4%) z grupy powyżej 60 lat. Raczej nie istnieje szansa na trwałą zmianę zachowania sprawcy poddanego procesowi resocjalizacji według (9%) badanych z grupy 18-30 lat i (6%) z grupy 60 i więcej lat. (3%) osób od 18 do 30 roku życia zdecydowanie nie wierzy w zmianę zachowania sprawcy zabójstwa, natomiast grupa respondentów powyżej 60 roku zdecydowanie niw wierzy, w trwałą zmianę zachowania sprawcy zabójstwa, dzięki procesowi resocjalizacji. Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

Kolejnym motywem popełnienia zabójstwa, który oceniali ankietowani byli korzyści seksualne, przyjemność oraz pragnienie zabijania. Odpowiedzi respondentów ilustruje wykres 5.

Fig. 5. Social rehabilitation of a perpetrator of a sexual homicide – the perpetrator as a family member

Wykres 5. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z korzyści seksualnych – sprawca jako członek mojej rodziny

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

Only (3%) of respondents in each age group firmly believed that a lasting change can be induced in the behavior of a family member who committed homicide for sexual reasons. (6%) and (3%) of respondents aged 18-30 and 60+, respectively, mostly believed in this process. People aged 18-30 years most often responded 'definitely not' (18%) and 'mostly not' and 'maybe' (17%). People aged 60+ most often responded: 'mostly not' (13%) and 'definitely not' and 'maybe' (10%). The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

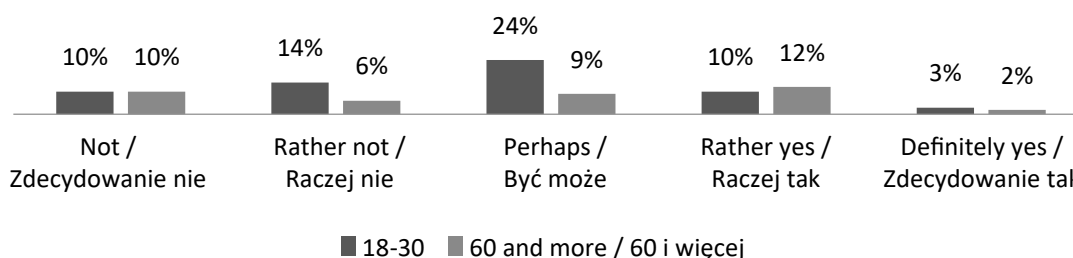
A homicide for financial gain was the last motif that the respondents were asked about with respect to a perpetrator as a family member. The percentage values are listed in Figure 6.

Tylko po (3%) badanych w obu kategoriach wiekowych zdecydowanie wierzy w trwałą zmianę zachowania osoby z rodziny, która dopuściła się zabójstwa z korzyści seksualnych. Raczej wierzy (6%) z grupy 18-30 lat, (3%) osób powyżej 60 lat. Osoby w przedziale wiekowym 18-30 lat najczęściej zaznaczały odpowiedź zdecydowanie nie (18%) oraz raczej nie i być może po (17%). Natomiast u osób powyżej 60 lat najczęściej padały odpowiedzi raczej nie (13%) oraz zdecydowanie nie i być może po (10%). Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

Ostatnim motywem w przypadku osób z rodziny dopuszczających się zabójstwa był motyw chęci zysku. Odpowiedzi w formie procentowej umieszczono na wykresie 6.

Fig. 6. Social rehabilitation of a perpetrator of a homicide for financial gain – the perpetrator as a family member

Wykres 6. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z chęci zysku – sprawca jako członek mojej rodziny

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

Respondents aged 18-30 years were most likely to declare that there is a change that the behavior of a person imprisoned for a homicide

Osoby w wieku 18-30 lat najliczniej zaznaczyły, że być może istnieje szansa na zmianę zachowania osoby skazanej za zabójstwo (24%), raczej nie

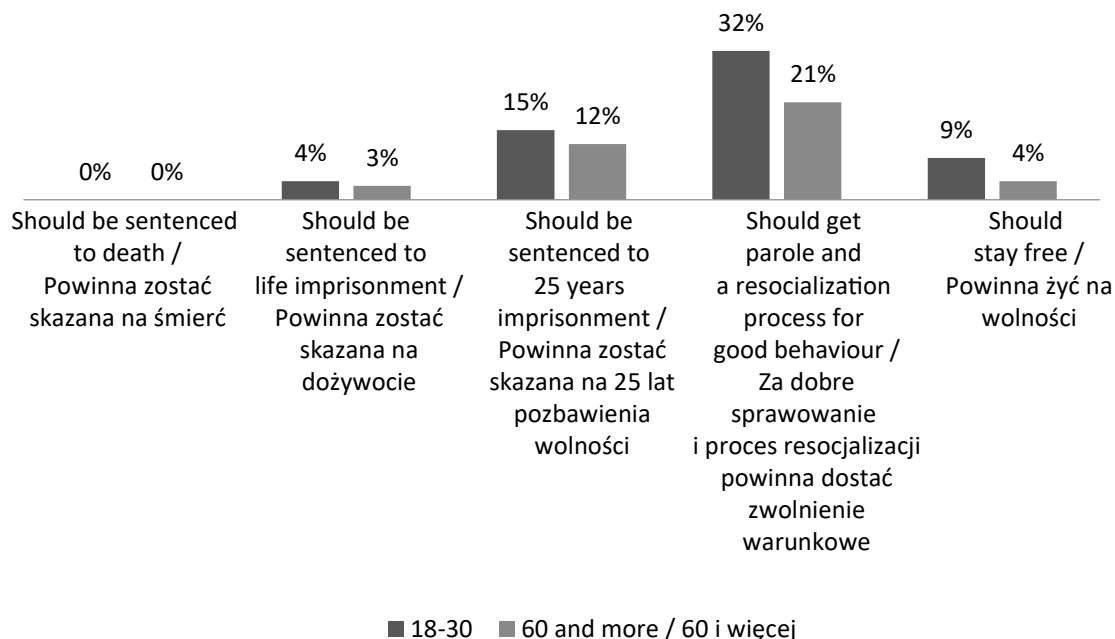
could perhaps be changed (24%). (14%) of these respondents mostly did not believe in this change, (10%) answered 'definitely not' or 'mostly yes', and only (3%) of these respondents definitely believed that the social rehabilitation process can permanently change the behavior of perpetrators. People aged 60+ most often answered 'mostly yes' (12%), 'definitely no' (10%), 'maybe' (9%), 'mostly no' (6%). Only a small fraction of these respondents definitely believed in the change of behavior through social rehabilitation (2%). As shown in the figure, there are very few people in both groups of respondents who strongly believed that rehabilitation would bring positive changes in the behavior of those who commit a homicide, even if a perpetrator would be a family member. The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

Revenge is an important motif. The results obtained were quantitatively analyzed. The results are listed in Figure 7.

(14%), zdecydowanie nie i raczej tak (10%) wskazań, a tylko (3%) badanych zaznaczyło, że zdecydowanie wierzy, że proces resocjalizacji przyniesie trwałe zmiany w zachowaniu. Osoby powyżej 60 roku życia najczęściej wybierały odpowiedź raczej tak (12%) badanych, zdecydowanie nie (10%), być może (9%), raczej nie (6%). Również nieliczni z tej grupy zaznaczali, że zdecydowanie wierzą w zmianę zachowania (2%). Jak wynika z wykresu zarówno w pierwszej grupie wiekowej jak i w drugiej jest bardzo mało osób, które zdecydowanie wierzą, że resocjalizacja wniesie pozytywne zmiany w zachowaniu osób dopuszczających się zabójstwa, nawet, jeśli sprawcą okazałby się ktoś z ich rodziny. Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

Istotnym motywem był motyw zemsty za wcześniej wyrządzone szkody. Pozyskane w trakcie badań odpowiedzi poddano analizie ilościowej. Wyniki zebrano na wykresie 7.

Fig. 7. Penalties for a revenge homicide – the perpetrator as a stranger
Wykres 7. Kara za zabójstwo z zemsty – sprawca jako osoba obca

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

Again, respondents were unanimous in their choice of punishment. More than half of the respondents collectively (53%) believed that a perpetrator of a revenge homicide should get parole for good behavior and the process of rehabilitation. The next most popular option

Również w tym przypadku ankietowani byli zgodni, co do wyboru kary. Ponad połowa badanych łącznie (53%) uważa, że osoba dopuszczająca się zabójstwa z motywu zemsty powinna dostać zwolnienie warunkowe za dobre sprawowanie oraz proces resocjalizacji. Kolejną najczęściej

in both age groups was a sentence of 25 years' imprisonment (27%, in total). (9%) of respondents aged 18-30 years and (4%) of respondents aged 60+ were in favor of release from prison. A small group would sentence a perpetrator of a revenge homicide to life imprisonment (7%, in total). No respondent opted for the death sentence. The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

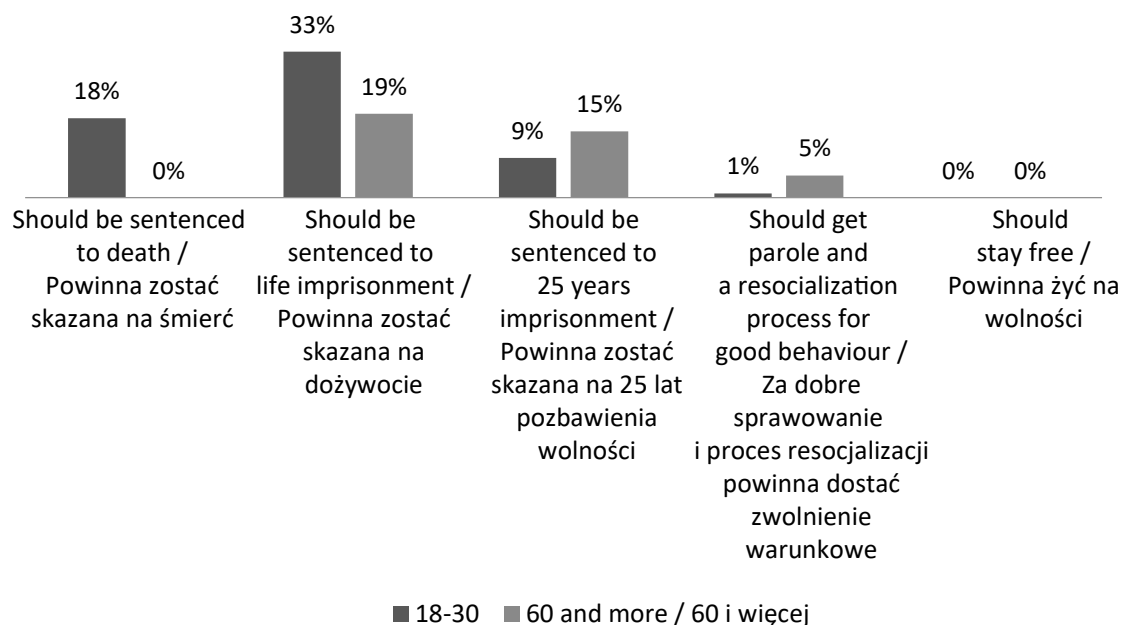
A homicide for sexual benefit or pleasure was another motif. The responses are listed in Figure 8.

wybraną opcją w obu kategoriach wiekowych była kara 25 lat pozbawienia wolności razem (27%). Za życiem na wolności było (9%) z grupy wiekowej 18-30 lat i (4%) z grupy wiekowej powyżej 60 lat. Mało liczną grupę stanowiły osoby, które skazałyby zabójcę z zemsty na dożywocie, łącznie (7%). Nikt nie opowiedział się za karą śmierci. Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

Następnym motywem był motyw czerpania z zabijania korzyści seksualnych, przyjemności. Odpowiedzi ilustruje wykres 8.

Fig. 8. Penalty for a sexual homicide – the perpetrator as a stranger

Wykres 8. Kara za zabójstwo z korzyści seksualnych – sprawca jako osoba obca

* – significant difference at $p < 0.05$;

* – istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The analysis revealed that age was a significant determinant of responses to this question. The largest number of respondents aged 18 to 30 years old would grant life imprisonment to a perpetrator (33%), (18%) of respondents would sentence a perpetrator to death. (9%) of respondents opted for a sentence of 25 years imprisonment, and only (1%) opted for parole. In the 60+ group, the largest number of respondents chose life imprisonment (19%), a sentence of 25 years in prison (15%) and parole (5%). No respondents aged 60+ would sentence a perpetrator of a sexual homicide to death, even

Analiza wykazała istotny wpływ wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie. Najwięcej osób z grupy osób od 18 do 30 roku życia wyznaczyło karę dożywotniego pozbawienia wolności takiej osobie (33%), już na drugim miejscu (18%) respondentów skazałoby zabójcę na śmierć. (9%) osób wyznaczyło karę 25 lat pozbawienia wolności, a tylko (1%) uważa, że powinna dostać zwolnienie warunkowe. W grupie wiekowej powyżej 60 roku życia najczęściej ankietowanych wybrało karę dożywotniego pozbawienia wolności (19%) badanych, karę 25 lat pozbawienia wolności (15%) i (5%) zwolnienie warunkowe.

a complete stranger. Likewise, no respondent in this age group would release a perpetrator from prison.

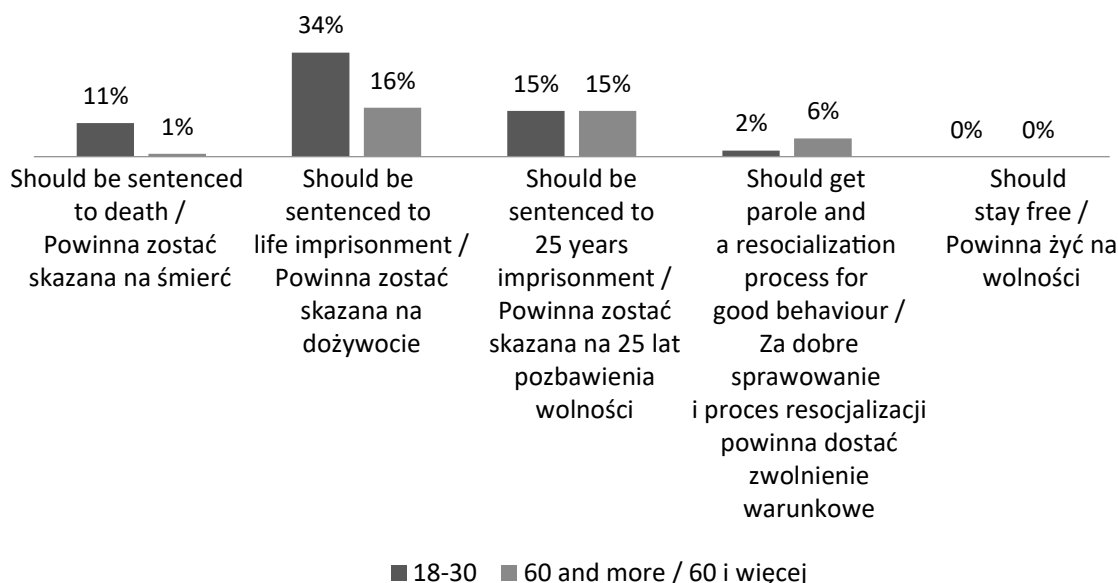
A homicide for financial gain was last motif that the respondents were asked about with respect to a perpetrator who is a stranger. The responses are listed in Figure 9.

Nikt z grupy wiekowej 60 lat i więcej nie skazałby zabójcy z motywów seksualnych na karę śmierci, nawet w przypadku, gdyby była to dla nich osoba kompletnie obca. Nikt też z obu grup badanych nie pozwoliłby takiej osobie żyć nadal na wolności.

Ostatnim motywem w przypadku wyznaczenia kary osobie dopuszczającej się zabójstwa, której ankietowany nie zna, był motyw chęci zysku. Uzyskane odpowiedzi ilustruje wykres 9.

Wykres 9. Kara za zabójstwo z chęci zysku – sprawca jako osoba obca

Fig. 9. Penalty for a homicide for financial gain – the perpetrator as a stranger

* – significant difference at $p < 0.05$;

* – istotne różnicowanie przy $p < 0,05$

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The analysis revealed that age was a significant determinant of responses to this question. A significant share of respondents aged 18-30 years opted for life imprisonment (34%). (15%) of respondents would sentence a perpetrator to 25 years in prison, (11%) would opt for a death penalty, and (6%) believed that a perpetrator should be granted parole. Respondents aged 60+ most often chose life imprisonment (16%). (15%) of these respondents opted for 25 years of imprisonment, 6% of respondents were in favor of parole, and (1%) favored death penalty. No one would release a perpetrator from prison.

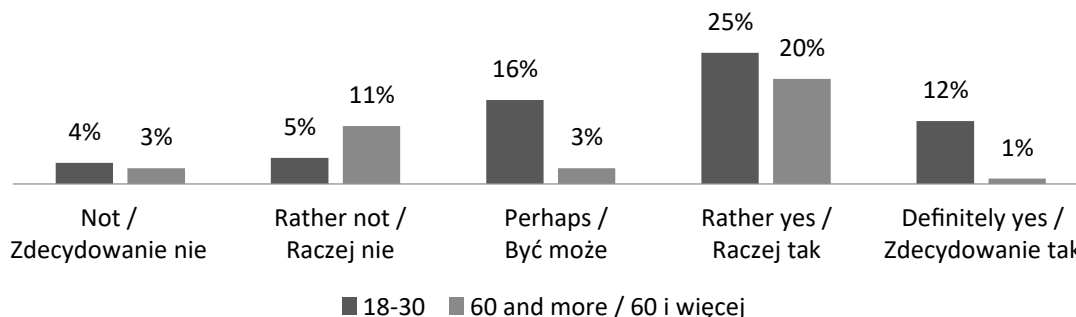
Answers to the question: “Do you think that the process of social rehabilitation can profoundly change a person who committed a homicide?” are listed in Figure 10.

Analiza wykazała istotny wpływ wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie. Ankietowani z grupy wiekowej 18-30 lat znacząco wybierali odpowiedź dożywotniego pozbawienia wolności (34%). (15%) skazałoby taką osobę na 25 lat pozbawienia wolności, (11%) skazałoby zabójcę na śmierć i (6%) uważa, że taka osoba powinna otrzymać zwolnienie warunkowe. Natomiast osoby z drugiej kategorii wiekowej 60 i więcej lat najczęściej wybierały dożywocie (16%) i niewiele mniej (15%) 25 lat pozbawienia wolności, za zwolnieniem warunkowym opowiedziało się (6%) badanych, (1%) jest za karą śmierci. Nikt nie pozwoliłby takiej osobie żyć na wolności.

Zebrane odpowiedzi na pytanie: czy uważasz, że poprzez proces resocjalizacji istnieje szansa na trwałą zmianę w zachowaniu osoby Ci obcej, która dopuściła się zabójstwa, ilustruje wykres 10.

Figure 10. Social rehabilitation of a perpetrator of a revenge homicide – the perpetrator as a stranger

Wykres 10. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z zemsty – sprawca jako osoba obca

* – significant difference at $p < 0.05$;* – istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The analysis revealed that age was a significant determinant of responses to this question. It was revealed that (25%) of the respondents aged 18-30 years mostly believed that the perpetrator can change, (12%) strongly believed in the process of social rehabilitation, and (16%) selected the 'maybe' option. A total of 9% of respondents aged 18-30 years did not believe in a permanent change in behavior: (5%) mostly and (4%) definitely did not believe that a perpetrator's behavior could be changed through social rehabilitation. (20%) of respondents aged 60+ mostly believed in a positive change in the behavior of a person who committed a homicide. (11%) of these respondents mostly did not believe that this change was possible. In each group, 3% of respondents selected the 'maybe' option or definitely did not believe in this change, and only 1% of respondents definitely believed in the change.

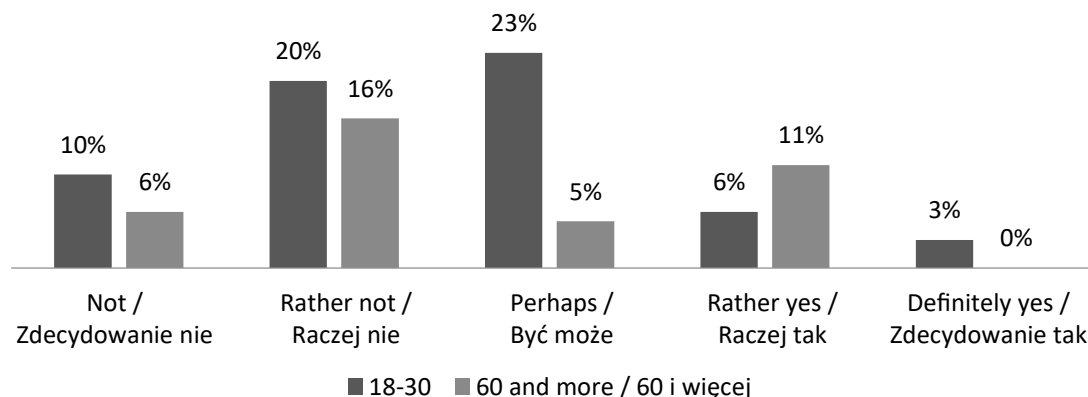
The respondents were also asked whether they believed that the social rehabilitation process offers a chance for a permanent change in the behavior of a stranger who committed a sexual homicide, a homicide for pleasure, or a homicide out of the desire to kill. The answers are listed in Figure 11.

Analiza wykazała istotny wpływ wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie. Stwierdzono, że respondenci w wieku 18-30 lat raczej wierzą w zmianę zachowania (25%), zdecydowanie wierzy w proces resocjalizacji (12%) badanych, być może (16%). Łączenie 9% z pierwszej grupy uważa, że nie istnieje szansa na trwałą zmianę w zachowaniu (5%) raczej nie wierzy, (4%) zdecydowanie nie wierzy w zmianę zachowania dzięki procesowi resocjalizacji. W przypadku osób powyżej 60 roku życia (20%) badanych raczej wierzy w pozytywną zmianę w zachowaniu osoby dopuszczającej się zabójstwa. Jednak druga najczęściej wybierana odpowiedź w tej grupie wskazała, że badani raczej nie wierzą w zmianę (11%). Być może oraz zdecydowanie nie wierzy po (3%) w każdej grupie, natomiast zdecydowanie wierzy tylko (1%) ankietowanych.

Badanych zapytano również o to, czy uważają, że dzięki procesowi resocjalizacji istnieje szansa na trwałą zmianę w zachowaniu osoby jej obcej, która dopuściła się zabójstwa z korzyści seksualnych, dla przyjemności, ze względu na pragnienie zabijania. Zebrane odpowiedzi przedstawia wykres 11.

Figure 11. Social rehabilitation of a perpetrator of a sexual homicide – the perpetrator as a stranger

Wykres 11. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z korzyści seksualnych – sprawca jako osoba obca

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

A sexual homicide and a homicide for the desire to kill were found to be most strongly condemned crimes. Respondents aged 18-30 years definitely did not believe (19%) and mostly did not believe (19%) that the social rehabilitation process would bring a change in the behavior of a perpetrator. (18%) of the respondents selected the 'maybe' option. Only (3%) of the respondents aged 18-30 years mostly believed or (2%) definitely believed in the change of behavior. Respondents aged 60+ mostly believed in the change (16%) or selected the 'maybe' option (14%). (6%) definitely did not believe that a change was possible. Only (2%) and (1%) of respondents aged 60+, respectively, definitely or mostly believed in the effectiveness of social rehabilitation. The analysis revealed that age was not a significant determinant of responses to this question.

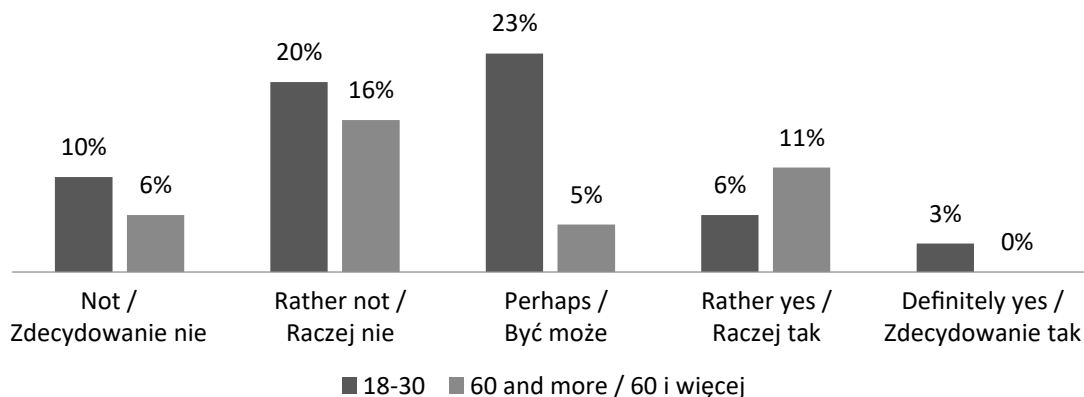
Respondents were also asked if they believed that, through the process of social rehabilitation a person who committed a homicide for financial gain can permanently change their behavior. The answers are listed in Figure 12.

Analizując zebrane dane można stwierdzić, że motyw korzyści seksualnych i pragnienia zabijania był najbardziej surowo ocenianym. Badani z pierwszej grupy wiekowej 18-30 lat zdecydowanie nie wierzą (19%) i raczej nie wierzą (19%), że proces resocjalizacji przyniesie zmianę w zachowaniu takiej osoby. Niepewnych, co do tej kwestii jest (18%) badanych, którzy zaznaczyli odpowiedź być może (18%). Tylko (3%) badanych z pierwszej kategorii wiekowej raczej wierzy w zmianę zachowania, a zdecydowanie wierzy (2%). W grupie wiekowej 60 i więcej najwięcej ankietowanych zaznaczyło odpowiedź raczej nie (16%) oraz być może (14%). Zdecydowanie nie wierzy (6%). Zdecydowanych, co do skuteczności procesu resocjalizacji jest zaledwie (2%) respondentów a raczej wierzących w skuteczność (1%). Analiza nie wykazała istotnego wpływu wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie.

Respondenci w ostatnim pytaniu zostali poproszeni o określenie, czy poprzez proces resocjalizacji istnieje szansa na trwałą zmianę w zachowaniu osoby jej obcej, która dopuściła się zabójstwa z chęci zysku. Zebrane odpowiedzi przedstawia wykres 12.

Figure 12. Social rehabilitation of a perpetrator of a homicide for financial gain – the perpetrator as a stranger

Wykres 12. Resocjalizacja sprawcy zabójstwa z chęci zysku – sprawca jako osoba obca

* – significant difference at $p < 0.05$;* – istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$

Source: Own study.

Źródło: Badanie własne.

The analysis revealed that age was a significant determinant of responses to this question. Most respondents aged 18-30 years questioned the effectiveness of social rehabilitation ('maybe', 23%). (20%) and (10%), respectively, mostly or definitely did not believe in the effectiveness of social rehabilitation. A small share of these respondents either mostly (6%) or definitely (3%) believed that the process of social rehabilitation would bring a permanent change in behavior. The answers of respondents aged 60+ were different, (16%) of these respondents mostly did not believe in the effectiveness of social rehabilitation. (11%) mostly believed in the effectiveness of social rehabilitation, and (6%) definitely did not believe that the change would be possible. (5%) did not state their opinion; no respondent aged 60+ definitely believed in the effectiveness of social rehabilitation.

Discussion, summary and conclusions

The process of social rehabilitation is designed to adapt an individual to live outside prison while respecting social norms and rules of social conduct. The society is generally divided into those who question the effectiveness of social rehabilitation of homicide perpetrators and those who believe in the rehabilitation process. The aim of this research was to examine the opinions of the residents of the Biała Podlaska district on

Analiza wykazała istotny wpływ wieku na odpowiedź badanych na powyższe zagadnienie. Z grupy osób badanych w wieku 18-30 lat najczęściej respondentów nie było pewnych co do skuteczności resocjalizacji zaznaczając odpowiedź być może (23%). Raczej nie wierzących w skuteczność było (20%), a zdecydowanie niewierzących w skuteczność (10%). Nieliczną grupę stanowiły osoby, które raczej uważają, że proces resocjalizacji przyniesie trwałą zmianę w zachowaniu (6%), a zdecydowanych w tej kwestii tylko (3%). Inaczej wyglądają odpowiedzi w grupie osób powyżej 60 roku życia, gdzie najczęściej zaznaczaną odpowiedzią była odpowiedź raczej nie (16%). Raczej wierzących w skuteczność resocjalizacji było (11%) ankietowanych, odpowiedź zdecydowanie nie zaznaczyło (6%) ankietowanych. (5%) nie określiło swojego stanowiska, co do tej kwestii, natomiast nikt z grupy powyżej 60 roku życia nie zaznaczył odpowiedzi, w której zdecydowanie wierzy w skuteczność resocjalizacji.

Dyskusja, podsumowanie i wnioski

Proces resocjalizacji ma za zadanie przystosować jednostkę do życia na wolności zgodnie z panującymi w danym społeczeństwie zasadami i normami. Społeczeństwo dzieli się na tych, którzy negatywnie patrzą na proces resocjalizacji sprawców zabójstw oraz na takich, którzy w proces resocjalizacji wierzą. Badania miały na celu ukazanie opinii mieszkańców powiatu białskiego na temat zasadności resocjalizacji sprawców

the legitimacy of social rehabilitation of homicide perpetrators. Respondents were asked whether the perpetrators of homicides should be socially rehabilitated and given a chance to expiate their crimes, or should they be condemned and devoid of such an opportunity. As was revealed, the perception of people who committed a homicide out of revenge for the harm they had suffered was better than that of people who committed a sexual homicide or a homicide for profit. The respondents did not believe that a change of behavior is possible or that such a person can be effectively rehabilitated. It was assumed that young people would doubt more in the effectiveness of social rehabilitation of homicide perpetrators than older people. The attitude to death penalty was shown to be significantly age-dependent. The death penalty for a sexual homicide was favored by as many as (14%) of respondents aged 18-30 years. Respondents aged 60+ opted for the death penalty much less often, and were more inclined towards lenient sentences.

The perception of homicide perpetrators differed depending on the motif. The respondents were most lenient towards those who committed a homicide for revenge. Respondents believed that these perpetrators should be granted parole for good behavior and the process of resocialization. The attitude was different towards perpetrators of a homicide for profit and for beliefs. In this case, the respondents mostly opted for life imprisonment or 25 years of imprisonment. Perpetrators of a sexual homicide were perceived in the most negative way. Most of the respondents opted for life imprisonment, with the exception that people aged 18-30 opted more often for death penalty. On the other hand, respondents 60+ more often chose the penalty of 25 years of imprisonment.

The study also explored whether the respondents believed in the process of social rehabilitation. It was revealed that people believed that the social rehabilitation process could be effective only for those who perpetrated a homicide motivated by revenge. As for remaining motifs, the respondents declared that the social rehabilitation would 'maybe' bring positive outcomes and the expected change in the behavior of a criminal, or that such change is 'mostly' unlikely.

The study also explored whether the responses would differ for perpetrators who were either family members or strangers. It was assumed that a family relationship with a perpetrator of a homicide would result in a more lenient

zabójstw. Czy powinno się ich resocjalizować i dać szansę na poprawę zachowania, czy potępić nie dając tej szansy. Jak pokazały wyniki badań osoby, które dopuściły się zabójstwa z zemsty za wyrządzone krzywdy są postrzegane znacząco lepiej niż osoby, które dopuściły się zabójstwa z motywów seksualnych, czy z zysku. Ankietowani nie wierzą w zmianę zachowania ani w proces resocjalizacji takiej osoby. W badaniach zakładano, że młodzież będzie miała mniejszą wiarę w możliwość resocjalizacji sprawców zabójstw niż osoby starsze. Otóż wiek wpływa znacząco na uznawanie kary śmierci. Karę śmierci w przypadku zabójstwa z motywów seksualnych zaznaczyło aż (14%) ankietowanych z kategorii wiekowej 18-30 lat. Osoby z kategorii wiekowej 60 lat i więcej znacznie rzadziej wybierały karę śmierci, a bardziej skłaniały się ku łagodniejszym wyrokom.

W zależności od motywu popełnienia czynu zabronionego, jakim jest zabójstwo, sprawca również był postrzegany inaczej. Najłagodniej oceniony został sprawca zabójstwa z zemsty. Respondenci określili, że za dobre sprawowanie i proces resocjalizacji osoba powinna dostać zwolnienie warunkowe. Inaczej jest w przypadku motywu popełnienia zabójstwa z chęci zysku oraz ze względu na przekonania. W tym przypadku ankietowani odpowiadali podobnie, było to, bowiem dożywotnie pozbawienie wolności lub 25 lat pozbawienia wolności. W najbardziej surowy sposób został oceniony sprawca zabójstwa z motywów seksualnych. Większość ankietowanych osób wskazała na karę dożywotniego pozbawienia wolności, z tym, że osoby w wieku 18-30 lat skłaniały się bardziej ku karze śmierci. Natomiast osoby powyżej 60 roku życia wybierały karę 25 lat pozbawienia wolności.

Badania odnosiły się również do wiary respondentów w proces resocjalizacji. Jak pokazały wyniki, tylko w przypadku zabójstwa z motywu zemsty osoby wierzą, że proces resocjalizacji pozytywnie wpłynie na zmianę zachowania. W przypadku pozostałych motywów były to odpowiedzi: być może oraz raczej nie przyniesie pozytywnych efektów i nie nastąpi oczekiwana zmiana funkcjonowania osadzonego w społeczeństwie.

W badaniach odniesiono się również do pokrewieństwa ze sprawcą zabójstwa. Założono, że spokrewnienie wpłynie na łagodniejsze traktowanie i większą wiarę w resocjalizację. Jednak osoby biorące udział w badaniu potraktowały tak samo sprawcę zabójstwa, zarówno w przypadku osoby obcej jak i członka rodziny. Opisywana sytuacja

attitude and greater confidence in the social rehabilitation of such a person. However, the respondents demonstrated a similar attitude towards all perpetrators, whether strangers or family members. This is based on a study by M. Kowalczyk-Jamnicka, which concluded that abnormal family and peer relationships are a risk factor of perpetrating a homicide. The perpetrators examined in this study grew up in fully functional families, less often in dysfunctional ones, but had disordered relationships. Their parents tended to be strict, punitive, or inconsistent. The relationships between parents and children were usually indifferent or correct. In conditions of incarceration, family ties were broken or weakened (Kowalczyk-Jamnicka, 2010). When analyzing the results obtained, a question arises as to the reasons for committing a homicide. This question can be answered by analyzing the research by M. Całkiewicz. The author points to the relationship between mass-media and rising levels of crimes. The world presented in movies or computer games is strikingly different from reality, is filled with acts of violence and cruelty, so that a misconception is created that violence is a way of resolving conflicts and that murder is a natural phenomenon. The copycat effect is also becoming widespread, with criminals copying behavior they have learned through mass-media, which is a very dangerous phenomenon (Całkiewicz, 2011)

To recap, it can be concluded that the people participating in the study mostly did not believe that social rehabilitation can bring any positive change in the behavior of homicide perpetrators. It was also found that the attitude towards an individual who committed a homicide is independent of the degree of kinship. The reception of perpetrators of a sexual homicide was most negative. The younger generation favors death penalty and more severe forms of punishment more than the older generation. This is an interesting phenomenon, because nowadays there is a tendency to treat people as objects. More and more often people fight for respect and dignity as well as respect for rights, in particular the universal right to life. The positive attitude of young respondents towards death penalty can raise concern, because young people are the next generation that will shape the future.

odsyla do badań prowadzonych przez M. Kowalczyk-Jamnicką mówiących, że nieprawidłowe relacje rodzinne i rówieśnicze są czynnikiem ryzyka na drodze do zabójstwa. Badani zabójcy wychowywali się w rodzinach funkcjonalnych, rzadziej dysfunkcyjnych, ale z zaburzonymi relacjami. Rodzice zwykle byli rygorystyczni, karzący lub niekonsekwentni. Wytworzone relacje między rodzicami a dziećmi zwykle były obojętne lub poprawne. Niekiedy sytuacja uwięzienia badanych doprowadziła do zerwania lub osłabienia więzi rodzinnych (Kowalczyk-Jamnicka, 2010). Analizując uzyskane wyniki badań nasuwa się pytanie, jakie są przyczyny popełniania zabójstw? Na to pytanie można znaleźć odpowiedź, analizując badania M. Całkiewicz. Autorka wskazuje na wpływ mediów na wzrost przestępczości. Świat prezentowany w filmach czy grach komputerowych odbiega od rzeczywistości, nacechowany jest aktami przemocy i okrucieństwem, przez co wytwarza się mylne przekonanie, że przemoc jest sposobem na rozwiązanie konfliktu, a zabójstwo jest czymś naturalnym. Upowszechnia się również zjawisko tzw. *copycat effect*, polegające na kopiowaniu przez przestępców zachowań, które poznali za pośrednictwem środków masowego przekazu, co jest zjawiskiem bardzo niebezpiecznym (Całkiewicz, 2011)

Reasumując powyższe rozważania można stwierdzić, iż osoby biorące udział w badaniu raczej nie wierzą w pozytywną zmianę zachowania sprawców zabójstw dzięki procesowi resocjalizacji. Bez względu na spokrewnienie, jeżeli jednostka dopuści się zabójstwa, będzie traktowana podobnie. Najsurowiej postrzegany był motyw zabójstwa z korzyści seksualnych. Młode pokolenie znacznie częściej opowiada się za karą śmierci oraz surowszymi formami kar, niż osoby starsze. Jest to ciekawe zjawisko, ponieważ w dzisiejszych czasach dąży się do traktowania osoby podmiotowo. Coraz częściej walczy się o szacunek i godność oraz poszanowanie praw w szczególności prawa do życia dla każdego człowieka. Odpowiedzi młodych respondentów odnośnie akceptacji kary śmierci budzą natomiast niepokój, ponieważ osoby młode są kolejnym pokoleniem, które będzie wprowadzało zmiany na świecie.

Bibliografia:

1. Całkiewicz, M. (2011). *Modus Operandi sprawców zabójstw*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
2. Czapów, Cz., Jedlewski S. (1988). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
3. Czapów, Cz. (1980). *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
4. Górski, S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
5. Gromek, K. (2001). *Komentarz do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
6. Kowalczyk-Jamnicka, M. (2010). Modelowe ujęcie sprawców zabójstw i możliwości ich resocjalizacji. W: T. Sołtysiak, A. Latoś (red.), *Działalność profilaktyczna i resocjalizacyjna w środowisku otwartym, instytucjach wychowawczych, poprawczych oraz karnych* (s. 152-176). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
7. Łobocki, M. (2000). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
8. Kanarek-Lizik, D. (2017). *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Włocławek; Inowrocław: Drukarnia POZKAL.
9. Konopczyński, M. (2006). *Metody twórczej resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
10. Konopczyński, M. (2014). *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
11. Kuć, M. (2013). *Prawne podstawy resocjalizacji, 2. Wydanie*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
12. Leśniak, J. M. (2019). *Uwarunkowania zachowania o charakterze niedostosowania społecznego młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
13. Łobocki, M. (2004). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
14. Machel, H. (1994). *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
15. Maszke, A. W. (2008). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
16. Marczak, M. (2009). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
17. Pytka, L. (2005). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
18. Urban, B., Stanik, J. M. (2007). *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna Tom 2*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
19. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 228. Pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820350228/U/D19820228Lj.pdf> (data dostępu: 12.03.2022)
20. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Pobrano z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (data dostępu: 12.03.2022)
21. Okulski M., Rocznik Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL, Tom IV, zeszyt 1 – 2008. Pobrano z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj_mubrs6X4AhUstYsKHwX3BSUQFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Ffojs.tnku.pl%2Findex.php%2Ffrwnpie%2Farticle%2Fdownload%2F13042%2F12837%2F&usg=AOvVaw2ivLGysjGF7GWDse_77pu (data dostępu: 11.06.2022)
22. Olszewska E., Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczną byłych skazanych, *Resocjalizacja Polska* Nr 3/2012. Pobrano z: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Resocjalizacja_Polska_\(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation\)/Resocjalizacja_Polska_\(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation\)-r2012-t3/Resocjalizacja_Polska_\(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation\)-r2012-t3-s173-186/Resocjalizacja_Polska_\(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation\)-r2012-t3-s173-186.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Resocjalizacja_Polska_(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation)/Resocjalizacja_Polska_(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation)-r2012-t3/Resocjalizacja_Polska_(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation)-r2012-t3-s173-186/Resocjalizacja_Polska_(Polish_Journal_of_Social_Rehabilitation)-r2012-t3-s173-186.pdf) (data dostępu: 31.05.2022)